

Sessió a l'Institut d'Estudis Catalans sobre la dimensió civico-política de l'obra de l'historiador Jaume Vicens Vives

L'OBRA DE JAUME VICENS VIVES

El 18 de febrer de 2010, l'Institut d'Estudis Catalans contribuï a la celebració de l'any Jaume Vicens Vives, el del centenari del naixement d'aquest historiador, amb una sessió acadèmica sobre «Vicens Vives, més enllà de l'historiador», és a dir, una sessió sobre la seva dimensió civico-política. Convé recordar que Vicens fou elegit membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC l'any 1958, quan acabava de publicar *Industrials i polítics del segle XIX* a la col·lecció que ell dirigia, «Biografies Catalanes», de l'Editorial Teide, que havia fundat amb el seu cunyat Frederic Rahola. Amb aquell llibre inaugurà la historiografia contemporània de Catalunya amb caràcter universitari.

Jaume Vicens Vives va néixer a Girona el 1910. Orfe de pare, va haver de treballar mentre estudiava fins que guanyà una beca. A la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona va ser deixeble d'Antonio de la Torre (Còrdova 1878 - Madrid 1966), que el familiaritzà amb el treball sobre els documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i amb la temàtica del regnat dels Reis Catòlics. Antonio de la Torre fou desfavorable al règim de la Universitat Autònoma de Barcelona del 1933. La Guerra Civil espanyola l'agafà en zona antirepublicana i el 1940 es traslladà a Madrid, on esdevingué figura directiva del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, successor de la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Des d'aquesta posició protegí Vicens en la seva carrera fins a la càtedra universitària.

Vicens Vives va ser nomenat professor encarregat de curs de la Universitat de Barcelona el 1933 i es doctorà el febrer de 1936 amb una tesi sobre Ferran II el Catòlic i la ciutat de Barcelona. Abans havia tingut una polèmica amb Antoni Rovira i Virgili, durant la qual declarà la seva posició revisionista envers la historiografia nacional catalana. Vicens defensava el paper del monarca com a moderador de les lluites internes a finals del segle XV i com a modernitzador i racionalitzador enfront de la Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent de Barcelona, les institucions que limitaven el poder del rei i que havien protagonitzat la Guerra Civil catalana entre el 1462 i el 1472. Vicens titllava de romàntica, és a dir, de tronada i plena de prejudicis, la historiografia catalana anterior. No quedava

al marge de les seves crítiques ni l'obra de Ferran Soldevila, professor també de la Universitat Autònoma de Barcelona. Soldevila tenia un gran prestigi perquè acabava de publicar la seva *Història de Catalunya* (1934-1935).

Vicens Vives va ser expulsat de la Universitat de Barcelona després de la Guerra Civil juntament amb molts altres professors. El 1942 fundà l'Editorial Teide, que renovà els llibres de text escolars i li serví després de suport per als seus projectes historiogràfics. Adoptà la retòrica feixista del primer franquisme i la ideologia dels vencedors de la guerra amb obres com *España. Geopolítica del Estado y del Imperio* (1940). Després de vuit anys d'ostracisme universitari i de diversos intents fracassats, el 1947 obtingué un lloc de catedràtic d'Història moderna i contemporània a la Universitat de Saragossa i l'any següent, novament per concurs, esdevingué catedràtic de la mateixa titulació a la Universitat de Barcelona. El 1945 havia publicat el seu primer llibre de recerca de després de la guerra: *Historia de los remensas*, que tracta de la lluita i l'emancipació parcial dels pagesos adscrits a la terra a la meitat nord de Catalunya al segle XV.

Un cop establert a Barcelona, cercà una aproximació a l'Institut d'Estudis Catalans, que es trobava en una situació de semiclandestinitat per la política de genocidi identitari a què la dictadura franquista havia sotmès Catalunya. El 1950 va assistir al IX Congrés Internacional de Ciències Històriques a París. Era el primer després de la Segona Guerra Mundial i significà el principi de l'hegemonia mundial de l'escola dels Annales. Vicens establí contacte amb Fernand Braudel al mateix temps que adoptava el qualitativisme de Charles Morazé. També intentà combinar la geohistòria, les morfologies històriques d'Arnold Toynbee i el mètode de les generacions. En qualsevol cas, l'orientació de Vicens mai no fou marxista.

A Barcelona fundà, el 1949, el Centro de Estudios Históricos Internacionales, reconegut oficialment el 1955, amb les seves dues revistes renovadores: *Estudios de Historia Moderna* (1951-1959) i *Índice Histórico Español* (1953), publicació de bibliografia crítica encara existent avui. El primer consell de redacció d'*Índice Histórico Español* era l'equip de col·laboradors més propers a Vicens: Jordi Nadal, Emili Giralt, Joan Reglà, Joan Mercader, Ramon Gubern, Jordi Rubió i Lois, Manuel Riu, David Ro-

mano, Eduard Ripoll i Josep Pérez Ballestar. Per mitjà de les dues revistes esmentades va promoure la renovació de la història espanyola i catalana que considerava, sobretot la primera, massa ideològica i dependent de l'assaig filosòfic i polític, tal com indicà al seu llibre *Aproximación a la Historia de España* (1952). D'aquest assaig, n'hi ha la versió anglesa de Joan Connelly Ulman, *Approaches of the history of Spain*, publicada el 1967 i el 1970 per University of California Press. Per tal d'explicar la psicologia col·lectiva dels catalans i esbossar els orígens de la Guerra Civil del 1936, va escriure l'assaig *Notícia de Catalunya* (1954), un llibre breu que obtingué un gran èxit, malgrat l'estil de vegades el·líptic, imposat per la censura de l'època i pel trauma massa proper de la Guerra Civil espanyola. A la segona edició del 1960 tingué en compte algunes de les crítiques i observacions que se li havien fet, amb satisfacció de la resistència cultural catalana, que considerà que Vicens se li apropava. La mateixa editorial de la versió catalana en publicà la castellana –*Noticia de Cataluña*– el 1954, el 1962 i el 1971.

Ja el 1954, la publicació de l'article «Coyuntura económica y reformismo burgués» indicava que Vicens havia començat a treballar en l'estudi del segle XIX.

Vicens va ser nomenat professor d'història econòmica d'Espanya a la nova Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat de Barcelona el 1954 i va escriure uns apunts sobre la matèria el 1956, que es convertiren el 1959, amb la col·laboració del seu ajudant Jordi Nadal, en el prestigiós *Manual de historia económica de España* que té versió en anglès editada per Princeton University Press: *An economic history of Spain* (1969).

Dues grans empreses col·lectives va dirigir i publicar a la seva editorial: els onze volums de «Biografies Catalanes» (1955-1959), una veritable nova història de Catalunya, i els cinc volums de la *Historia social y económica de España y América* (1957-1959). Dins «Biografies Catalanes», Vicens va escriure personalment el volum dedicat al segle XV (*Els Trastàmars*) i el que tracta del segle XIX, que era una novetat total: *Industrials i polítics del segle XIX* (1958). Molt aviat, aquesta darrera obra va ser traduïda al castellà i publicada el 1961 per l'editorial de gent de l'Opus Dei, per iniciativa de Florentino Pérez Embid d'acord amb Vicens, a la col·lecció dirigida per Rafael Calvo Serer, amb el títol *Cataluña en el siglo XIX*. La mort prematura de Vicens Vives als cinquanta anys, el 1960, no li permeté escriure el volum dotzè de la col·lecció, dedicat al segle XX, que estava anunciat amb el títol *Hombres del nostre temps*. Si Montserrat Llorens s'havia encarregat en el volum anterior de la part dedicada a les biografies de figures representatives del segle XIX, les del segle XX era previst que anessin a càrrec de l'escriptor Josep Pla, de qui Vicens era amic.

Vicens va ser un medievalista especialista en el segle XV que inicià després la història contemporània de Catalunya, la història econòmica i la quantificació estadística, que eren unes completes novetats en la historiografia catalana i espanyola del seu temps. Si el Vicens medievalista havia

explicat sense pal·liatius la davallada catalana del segle XV amb un sever judici sobre les classes dirigents d'aquella centúria, el Vicens contemporanista feia l'elogi del redreçament català del segle XIX i posava com a model el capità d'indústria, a la vegada que n'oferia un model d'«història total»: demogràfica, econòmica, social, política i cultural. Contra totes les dificultats, els avantpassats dels lectors del seu llibre havien convertit Catalunya en un país modern i havien iniciat la Renaixença amb la conversió de la llengua popular, la catalana, foragitada de l'ús públic des del segle XVIII, en llengua literària moderna. I Vicens acabava el seu llibre amb l'elogi de la generació del 1901, la que inicià el progrés del catalanisme polític, perquè havia recuperat l'ambició i la responsabilitat de governar. Aquest era l'exemple que presentava als joves futurs empresaris del Club Comodín, després Círculo de Economía, per tal que superessin les pors heretades de la Guerra Civil, adoptessin un horitzó esperançat i s'obrissin a una Europa pròspera i liberal, que començava a unificar-se. Aquest missatge voluntarista contrastava amb el determinisme que Vicens gastava per a explicar altres èpoques i contradiu, igual que *Notícia de Catalunya*, la despolitització i el científisme que ell preceptuava en la feina de l'historiador.

El 1959, Vicens visità Washington amb motiu de la trobada del Consell de Bibliografia Històrica a la Biblioteca del Congrés dels Estats Units. Presentà informes a les autoritats espanyoles i rebé una subvenció governamental per al CEHI de cent mil pessetes. Al mateix temps, establia relacions estretes amb l'abat de Montserrat, Aureli M. Escarré, que començava a enfrontar-se amb el franquisme, i encetava una relació amb el president de la Generalitat de Catalunya a l'exili, Josep Tarradellas, per mitjà de Josep Pla i amb l'aval de Frederic Rahola, cunyat i soci del nostre historiador i antic col·laborador de Tarradellas.

Vicens Vives morí als cinquanta anys en un moment de canvis, que ell mateix assumia. Al costat de mèrits indiscutibles, presentava notòries contradiccions, que reflectien les d'un moment molt concret, molt diferent de l'actual. Per això, del seu llegat s'han pogut presentar apropiacions divergents entre si.

Del seu prestigi fora del seu país, en dona testimoni el fet que Pierre Vilar, Raymond Carr, John Elliott, Alberto Boscolo i un llarg etcètera d'historiadors europeus l'han reconegut i admirat. Vicens és l'únic historiador espanyol que apareix amb una entrada pròpia al *Dictionnaire des sciences historiques* dirigit per André Burguière. En canvi, no hi ha cap article dedicat a Vicens Vives a l'*Enciclopedia de historia de España*.

Els ponents de la sessió de l'Institut d'Estudis Catalans dedicada a Vicens Vives foren tres historiadors que coneixen a fons el tema. En primer lloc, Enric Pujol, professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, autor d'un llibre que és la primera història de la historiografia catalana des de finals del segle XIX fins al 1970: *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de*

Ferran Soldevila. Un capítol d'aquest llibre es titula «Llums i ombres de Jaume Vicens Vives». Enric Pujol parlà del personatge com a acadèmic i intel·lectual.

Antoni Simon, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre numerari de l'IEC, és codirector amb Enric Pujol i Jordi Casassas del *Diccionari d'historiografia catalana* (2003) i resulta especialment competent en el tema com a coeditor dels dos volums de *Epistolari de Jaume Vicens*, apareguts el 1994 i el 1998. Antoni Simon analitzà les relacions de Vicens amb el context hispànic.

Jaume Sobrequès, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona i president de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, és autor del llibre *Història d'una amistat. Epistolari de Jaume Vicens Vives i Santiago Sobrequès i Vidal* (2000), que era el pare del ponent. Jaume Sobrequès parlà de Vicens com a editor.

El primer resum que presentem és el de la conferència d'Enric Pujol.

L'ACADÈMIC I LA SEVA EVOLUCIÓ IDEOLÒGICA: UN RETRAT DE MADURESA

La condició d'acadèmic de les dues societats cultes més importants de la seva època, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (on ingressà el 1956) i l'Institut d'Estudis Catalans (on entrà el 1958), no tan sols significà la consagració professional de Vicens Vives, sinó que coincidí amb el desenvolupament de la formulació madura del seu pensament, que evolucionà molt al llarg de la seva vida a causa de les convulsions històriques que li tocà viure i de la seva voluntat d'incidir en el decurs polític del seu temps.

L'obtenció d'una càtedra universitària (primer, el 1947, per la Universitat de Saragossa i l'any següent –per nova oposició– per la Universitat de Barcelona) li serví per a preparar el terreny al seu reconeixement acadèmic. A l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona va substituir el seu mestre Antonio de la Torre, en uns moments en què el president de l'Acadèmia de Bones Lletres era l'historiador Ramon d'Abadal, també vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), considerat aleshores el principal cenacle de la resistència cultural antifranquista. L'interès de Vicens a entrar a les dues institucions acadèmiques anava més enllà d'un reconeixement professional i, sobretot en el cas de l'IEC, cercava entrar en contacte amb sectors de l'oposició democràtica per tal que l'ajudessin a dur a terme un projecte de renovació i modernització de l'Estat espanyol en què fos reconeguda també una certa autonomia política a Catalunya. Cal dir, però, que aquest acostament de Vicens a l'IEC va suscitar inicialment moltes reticències, ja que abans del final de la Segona Guerra Mundial ell havia sintonitzat amb el pensament del règim franquista. Malgrat les desconfiances existents, ja a principis de la dècada dels cinquanta van haver-hi concrecions molt palpables d'oberta col·laboració. Així, per exem-

ple, la intervenció de Vicens fou determinant perquè l'Institut tingués un lloc en el si del Comitè Espanyol de Ciències Històriques quan aquest organisme es constituí, l'any 1951. I segurament també influí perquè la corporació catalana estigués representada en el comitè organitzador dels congressos d'història de la Corona d'Aragó, dels quals ell fou un dels promotors més destacats.

El Vicens dels anys cinquanta, doncs, era ja una persona compromesa amb la represa cultural (i nacional) catalana, però que comptava també amb unes certes complicitats de gent del mateix règim. Una posició molt interessant en aquell moment, ja que sectors importants de la resistència cultural antifranquista, veient que el triomf aliat no havia comportat l'enderrocament del règim dictatorial i que hi havia franquisme per a molts anys, cercaven també de menar una política possibilista d'obtenció de conquestes concretes. Aquesta política, que Joan Samsó ha qualificat de «possibilisme digne», és la que facilità, precisament, la represa cultural catalana de l'època. En el cas de Vicens, a més a més, la seva condició de catedràtic a la Universitat de Barcelona obria la possibilitat d'una col·laboració entre aquest centre i un Institut d'Estudis Catalans que aleshores cercava l'aliança amb la resta d'entitats cultes de la capital a la recerca del reconeixement perdut arran del triomf franquista. L'Institut sabia que, si no es guanyava la benevolència de les principals entitats acadèmiques, tindria un entrebanc més en la seva penosa i incerta (i, al capdavall, infructuosa) marxa cap a la legalització i el finançament públic.

A l'hora d'anàlitzar el pensament madur de Vicens, que es configura al llarg de la dècada dels cinquanta, pot ser molt aclaridor fer una comparació entre les dues edicions que es publicaren del seu llibre més famós, *Notícia de Catalunya* (una del 1954 i l'altra del 1960), ja que els importants canvis existents entre una edició i l'altra ens permeten seguir amb força detall l'evolució del seu pensament. Els canvis introduïts a la segona edició foren qualitativament i quantitativament molt importants. En aquest darrer aspecte, només cal assenyalar que de les 226 pàgines de la segona edició, una vuitantena eren de nova incorporació (cosa que significa gairebé un quaranta per cent de text absolutament nou). A què responien, però, les incorporacions i modificacions fetes respecte a la primera edició? D'entrada, hi havia un bloc de canvis que afectaven bàsicament la part de síntesi històrica que indubtablement tenia l'obra i que, pel temps transcorregut i per la reflexió historiogràfica feta pel mateix Vicens, exigien un major desenvolupament o un judici més ponderat. Aquest podria ser el cas dels elements que va incorporar procedents de la seva síntesi històrica del segle XIX, *Industrials i polítics* (1958). Però un altre bloc de canvis responia clarament al que en podríem dir la part més pròpiament d'intervenció política que el llibre tenia. Era l'exposició pública d'un programa regenerador que en ocasions es feia ben explícit. Així, en la crítica que feia a la historiografia catalana anterior, que qualificava despectivament de romàntica, retreia als historiadors (i per extensió al

conjunt del catalanisme polític) l'actitud de menyspreu envers l'Estat i de crítica sistemàtica «sense intentar una tasca d'infiltració pregona en els seus llocs de comandament.» Ell va intentar, doncs, fer això, dur endavant aquesta «infiltració». I per poder-ho fer va cercar aliats, tant entre l'oposició democràtica com a dins del mateix règim, on comptà amb l'ajut de figures de pes com Florentino Pérez Embid o Rafael Calvo Serer. D'aquí prové la indefinició de la seva proposta política. Calia convèncer i aplegar al voltant del seu lideratge sectors polítics molt diferents. Així, no ha de sobtar que un seu amic i col·laborador, Josep Pla, arribés a escriure d'ell que «ningú no sabia si era de l'Opus, si era socialista, si era capitalista o si era simplement un ésser ambiciós.»

El que sí que era ben clar era el sector social que havia de liderar aquest procés de canvi, de modernització: els sectors més desperts de l'empresariat català. Uns sectors que havien de reprendre la política duta a terme pels seus predecessors de principis del segle xx (la famosa generació del 1901 definida pel mateix Vicens). Especialment important havia de ser el jove empresariat barceloní. Per formar-lo i per orientar-lo, organitzà cenacles que, amb el temps, foren decisius en la configuració d'una nova classe empresarial (el Club Comodín i, posteriorment, el Círculo de Economía) i orientà el nucli principal de la seva producció historiogràfica envers aquest objectiu (amb obres com *Industrials i polítics*, sobretot, i també la mateixa *Notícia de Catalunya*). De fet, en aquesta orientació d'engegar el seu projecte modernitzador, arribà a constituir un grup de gent que havia de funcionar com el que avui en diríem un «grup de pressió» basat en un nucli dur de persones en les quals tenia molta confiança en aquell moment. L'escriptor Josep Pla n'era un. Josep Tarradellas (aleshores president de la Generalitat a l'exili) era l'encarregat de l'aportació relativa a la confederació i organització política. Manuel Ortínez havia de fer la seva aportació en els sectors de la burgesia industrial. Vicens s'ocupava dels interessos eclesiàstics i Joan Sardà de les qüestions econòmiques.

Els canvis introduïts a la segona edició de *Notícia de Catalunya* revelen que fins i tot la formulació ideològica i política del Vicens «madur» és en mutació constant. Es tracta d'un projecte que no és tancat. La seva mort el 1960, a cinquanta anys, en plena efervescència vital i intel·lectual, encara fa més palès aquest fet. No sabem com hauria evolucionat davant dels grans canvis de la dècada dels seixanta i com s'hauria posicionat en el procés de derogació franquista. Havent establert, però, que ens trobem davant d'un pensament en mutació constant, en funció de cada conjuntura política determinada, hem de concloure que en la seva proposta política hi ha punts fonamentals que no tenen un caràcter permanent i que ara els hem de veure necessàriament des d'una perspectiva crítica. Evidentment, n'hi ha d'altres que no, que mantenen una plena validesa. Aquests darrers són els més recordats habitualment i són objecte d'un ús constant. A títol merament d'exemple, podem esmentar, d'entrada, el ma-

teix lema que presideix l'obra: conèixer-nos. I tots aquests altres: la idea de Catalunya com a passadís i com a producte de mestissatge, la conformació de la personalitat nacional durant l'època medieval i no abans, la importància de superar una història centrada només en els grans esdeveniments (per tal de no negligir la continuïtat de la vida social col·lectiva), els orígens pagesos dels catalans i l'íntima relació camp-ciutat en la contemporaneïtat, Catalunya com a model de feudalitat, la transcendència de la lluita remença, l'aptitud per la feina, la capitalització i industrialització malgrat les limitacions dels recursos naturals, la importància del desenvolupament institucional medieval i modern (base d'una tradició política pròpia, el pactisme), la necessitat de comparar el nostre desenvolupament històric amb l'europeu, la defensa de la immigració, etc.

La major part dels punts exposats són acceptats, amb una insistència variable en un punt o en un altre, per una majoria molt significativa d'historiadors i d'intel·lectuals. N'hi ha d'altres, però, també molt importants, que avui hem de considerar críticament, sobretot perquè aquest exercici crític envers l'obra vicensiana de maduresa no ha estat gaire habitual. Ha pesat excessivament la imatge d'un Vicens com a precursor de l'autonomisme dels anys vuitanta. Una construcció realitzada pòstumament i amb una intencionalitat política molt clara. Encara que potser la faceta que ha estat més discutida als darrers temps ha estat el seu projecte historiogràfic. Diversos historiadors (Josep Termes, Albert Balcells, Eva Serra, Antoni Simon i d'altres) han fet aportacions substantives perquè a nivell historiogràfic sí que s'hagi superat el que en podríem dir el «paradigma vicensià». En canvi, pel que fa a les propostes més explícitament polítiques i ideològiques, això encara està per fer. Ara i aquí només podem apuntar alguns punts que, a títol personal, penso que hauríem de revisar.

D'entrada, qüestionar la pretesa neutralitat, embolcada de suposada científicitat, dels seus plantejaments globals, ja que actualment ha quedat palesa la vinculació de les seves propostes (àdhuc les historiogràfiques) a un projecte polític i ideològic determinat. Com passa, de fet, amb tots els intel·lectuals i historiadors haguts i per haver. Cal també no fer un trencament tan taxatiu (com fa ell) amb la tradició cultural i política anterior (especialment amb la historiografia, però també amb la resta de la intel·lectualitat precedent). Precisament ara més que mai cal que l'estudiem i la recuperem per a les generacions actuals, òbviament des d'una perspectiva crítica, però respectuosa (com fem amb la mateixa aportació vicensiana, esdevinguda avui ja «clàssica»). Una altra idea que cal impugnar és la impossibilitat i la inviabilitat d'un plantejament polític de caire sobiranista o independentista, que ell nega de manera categòrica, fins i tot com a objectiu a llarg termini. I finalment, cal que diguem clarament si de debò pensem que la dialèctica que regula l'evolució i la realitat històrica de Catalunya s'explica per la confrontació entre seny i rauxa, com ell afirma en el llibre. Al seu moment, ja fou un dels extrems més criticats (cosa que el

va dur a refer el capítol corresponent en la segona edició de *Notícia de Catalunya*) i avui les explicacions de caire psicologista del tarannà dels pobles són totalment desprestigiades, per poc rigoroses. Creure en una dialèctica seny/rauxa ens distrauria de cercar constants de major solidesa històrica, i més quan d'altres historiadors contemporanis seus n'han assenyalat algunes que avui prenen una especial vigència. Vegeu, si no, aquesta disjuntiva apuntada per Ferran Soldevila en la seva *Història de Catalunya*, referida a la història moderna i contemporània catalana: «Catalunya debatent-se en el dilema: o separar-se d'Espanya o dirigir Espanya.»

Més enllà de les crítiques que se li puguin fer, Vicens resta com a figura de referència indiscutible d'una dècada decisiva (la dels cinquanta) que serà emprada en les dues o tres dècades posteriors com a bandera i símbol de renovació en el procés de liquidació franquista i de recuperació de l'autogovern. I, naturalment, resta també la seva condició de clàssic («anticanònic», segons la terminologia proposada per Harold Bloom) de la historiografia catalana del segle xx, en un nivell similar al de l'altre gran clàssic del segle: Ferran Soldevila. La fusió dels lemes rectoris de l'obra d'aquestes dues grans figures intel·lectuals del segle xx ens dona la pauta que penso que convindria que seguíssim els de les generacions actuals: «Conèixer-nos per fer de Catalunya un poble normal.»

El segon resum que presentem és de la conferència d'Antoni Simon i Tarrés.

L'HISTORIADOR I LA SEVA ESCOLA EN EL CONTEXT HISPÀNIC

Durant les dècades dels anys quaranta i cinquanta del segle xx, Jaume Vicens Vives va desplegar una activitat historiogràfica, editorial, cultural i àdhuc política que hom pot qualificar de febril. La seva relació epistolar amb historiadors i personalitats de distinta mena ho reflecteix perfectament. Durant aquells anys, l'historiador català volgué jugar conscientment un paper de pont i vincle de comunicació entre les historiografies catalana i espanyola, i entre aquestes i les més avançades tendències de la ciència històrica del món occidental.

Aquesta contribució a les jornades sobre Vicens vol aprofundir en el coneixement d'una part d'aquesta empresa que absorbí els esforços de Vicens en les dues dècades anteriors al seu traspàs. Tractarem de reconstruir els orígens i les diverses facetes dels lligams i interessos de Vicens amb la historiografia espanyola dels anys quaranta i cinquanta, amb l'afany de cercar tant la seva lògica com les contradiccions generades per unes relacions que, cal no oblidar-ho, es donaven en un context fortament polititzat, tal com ho era el de la Universitat espanyola de la postguerra.

Voldria exposar d'entrada dues consideracions generals. La primera fa al·lusió a l'enfocament de la meua anàlisi. Entenc que l'estudi de les relacions de Vicens amb la

historiografia espanyola no es pot fer únicament des d'una perspectiva «intel·lectual». Crec que resulta impossible entendre la lògica i la dimensió historiogràfica d'una personalitat tan fortament lligada a la Universitat, com ho era Vicens, sense entrar en les qüestions relacionades amb el complex joc del poder acadèmic, especialment les que fan referència a l'accés a les càtedres universitàries i al finançament de projectes institucionals i de recerca. D'altra banda, en una figura tan forta, però alhora tant eclèctica i possibilista, resulta igualment imprescindible analitzar unes relacions personals que van ser extraordinàriament àmplies i diverses quant a la seva filiació ideològica i historiogràfica.

La segona consideració general que volia exposar fa referència a l'eix conductor d'aquesta intervenció, és a dir, la relació de Vicens amb els principals historiadors i intel·lectuals de l'institut religiós de l'Opus Dei. A banda de l'impuls inicial que Vicens rebé del seu antic mestre a Barcelona, Antonio de la Torre, i del suport que aquest aconseguí de l'influent Cayetano Alcázar, els principals lligams acadèmics i polítics espanyols de Vicens durant aquelles dècades passaren per la gent vinculada a l'institut religiós fundat el 1928 per José María Escrivá de Balaguer. Tot i que Vicens mantingué relacions d'amistat amb altres historiadors com Felipe Ruiz Martín, Jesús Pabón o José María Lacarra, indubtablement fou amb la gent de l'Opus Dei amb qui Vicens travà unes aliances i unes relacions acadèmiques més profundes, cosa que no ha estat sempre suficientment explicitada.

Encara que Vicens mantingué alguna relació amb altres membres o persones pròximes a l'Opus Dei, el principal feix de lligams i interessos entre l'historiador català i els seguidors d'aquest institut religiós es vehiculà a través de tres joves catedràtics d'història: Vicente Rodríguez Casado, Rafael Calvo Serer i Florentino Pérez Embid. Com és sabut, en els anys de la immediata postguerra, Vicens va ser depurat, separat de la universitat i per raons politicoadministratives es va veure obligat a retirar-se de les oposicions de catedràtic d'universitat que havia preparat i iniciat l'octubre del 1940. Si bé Antonio de la Torre i Cayetano Alcázar foren els principals artífexs del retorn de Vicens a la Universitat, l'historiador català també comptà amb el suport de la gent de l'Opus Dei. Rodríguez Casado fou nomenat en el tribunal que, el febrer de 1947, atorgà a Vicens la plaça de catedràtic d'Història Moderna i Contemporània de Saragossa i també estigué present en la que, just un any després, el febrer de 1948, li permeté accedir a la d'igual denominació de Barcelona, trasllat possible, crec que paga la pena remarcar-ho, perquè Vicente Palacio Atard, llavors afí a la gent de l'Opus Dei i que l'any anterior havia guanyat aquella plaça de Barcelona, es va traslladar al seu torn a Valladolid.

Indubtablement, en aquells anys Vicens va trobar en la gent de l'Opus Dei un suport per als seus interessos i iniciatives; tanmateix la seva posició en el sistema universitari espanyol era dèbil i no sempre aquesta aliança podia ser efectiva. De fet, els interessos de Vicens restaren sem-

pre relegats als de la gent de l'Opus Dei, cosa que quedaria especialment demostrada en el llarg i penós procés de consolidació acadèmica dels deixebles de l'historiador català.

Les causes de la proximitat de Vicens amb aquest emergent grup de seguidors d'Escrivá de Balaguer van ser diverses. Hi hagué, sens dubte, raons «utilitàries», car Vicens va buscar el suport de la gent de l'Opus Dei per reincorporar-se a la Universitat de Barcelona després de sofrir el procés de depuració subsegüent a la victòria franquista del 1939; també cercà la seva aliança per intentar que els seus deixebles guanyessin alguna de les disputades oposicions a la Universitat o al Consejo Superior de Investigaciones Científicas; igualment, atès l'important paper que els integrants de l'Opus Dei tingueren en la Dirección General d'Información (censura) durant aquells anys, Vicens hi acudí per tal que els seus llibres i articles, així com també els de la seva editorial i els d'alguns amics com Josep Pla, superessin els obstacles de la censura. Però, al costat d'aquestes motivacions, n'hi havia d'altres de tipus més personal i ideològic: aquests historiadors de l'Opus Dei constituïen un grup jove amb empenta (eren joves professors que només fregaven la trentena d'anys quan el 1947 Vicens es reincorporà a la Universitat) i, encara que amb accents diferents a Vicens, compartien la idea d'una renovació de la historiografia espanyola. A més, a nivell personal, Vicens va establir amb algun d'ells una relació de prou confiança i amistat, com seria el cas de Florentino Pérez Embid. I, tal com és sabut, Vicens s'arreglerà primerament amb aquest grup intel·lectual liderat per Calvo Serer en la polèmica que aquests sectors catòlics integristes i antiliberals van mantenir entre el 1948 i el 1953 amb els falangistes de Laín Entralgo i Antonio Tovar entorn de l'anomenat «problema d'Espanya», tot i que després Vicens volgué jugar un paper de pont entre els dos bàndols enfrontats.

Els primers contactes de Vicens amb la gent de l'Opus Dei van tenir lloc l'any 1943, a través de Florentino Pérez Embid. A partir d'un viatge que Vicens féu a Sevilla, va establir amb Pérez Embid una relació acadèmica i personal de molta més profunditat i confiança que no pas la que mantingué amb Rodríguez Casado i Calvo Serer. La cordialitat i, fins i tot, confidencialitat en la correspondència mantinguda entre ambdós historiadors així ho palesa. Vicens acudí sovint al seu amic *Floro* per distintes qüestions relacionades amb les oposicions dels seus deixebles, amb el finançament de publicacions, per superar les traves de la censura o també per intentar editar una revista en llengua catalana. Durant la dècada dels anys cinquanta, Florentino Pérez Embid viatjà sovint a Barcelona i Vicens li organitzà diverses intervencions acadèmiques a la Universitat i a l'Ateneu, i participà també a les reunions que l'historiador català celebrava a la seva casa barcelonesa del carrer Santaló. Així mateix, és fàcil trobar nombroses referències laudatòries de Vicens a Pérez Embid en les ressenyes i articles divulgatius que publicava especialment a la revista *Destino*. Pérez Embid jugà un pa-

per de nexa entre Calvo Serer, Rodríguez Casado i Vicens, car col·laborà i establí una relació de gran confiança amb tots tres.

Floro era, sens dubte, l'home de més confiança amb qui comptava Vicens entre els cercles governamentals de Madrid, i al qual transmetia la pulsio política que es vivia a Catalunya. En les seves cartes a aquell membre de l'Obra que després de ser director general d'Informació dirigiria el diari *Arriba*, Vicens es manifestava contrari al separatisme català, però blasmava les actituds antitales i ultranacionalistes espanyoles de falangistes com Demetrio Ramos, llavors professor ajudant de la Universitat de Barcelona, que feien fracassar els esforços de Vicens d'aconseguir un atansament entre Catalunya i Castella. Amb tot, conforme Vicens s'acostava al final de la seva vida, hom pot entreveure en la seva correspondència amb el seu amic *Floro* un creixent desencant respecte a aquesta via d'atansament castellanocatalà que defensava.

En el conjunt de les relacions personals i acadèmiques que Vicens mantingué amb la gent de l'Opus Dei, no és gens fàcil destriar, però, entre el que hi ha de tacticisme i el que hi ha d'amistat sincera o afinat historiogràfica.

Com en altres facetes de la seva trajectòria professional i universitària, Vicens se'ns mostra en aquestes relacions amb la historiografia espanyola com una personalitat amb grans dosis de pragmatisme i possibilisme, les quals es combinen, a nivell politicoideològic, amb altres d'ambició, de permeabilitat i, a vegades, d'ingenuïtat, tal com ja al seu moment van apreciar Josep Pla i Albert Manent. Vicens estava convençut que el redreçament historiogràfic, cultural i àdhuc polític de Catalunya i Espanya després de l'ensulsiada de la Guerra dels Tres Anys –així era com sovint anomenava la Guerra Civil de 1936-1939– només es produiria a partir de la suma de persones i forces diverses, encara que estiguessin enfrontades. Per això no té res d'estrany que col·laborés i fes amistat amb aquells joves nacionalcatòlics i antiliberals de l'Opus Dei, alhora que, per exemple, mantenia una forta relació i influència amb catalanistes resistents com Jordi Pujol, Josep Benet o Albert Manent.

Finalment, presentem el resum de la conferència de Jaume Sobrequés.

L'EDITOR I LES SEVES REALITZACIONS

Jaume Sobrequés va indicar que l'activitat de Vicens Vives més relacionada amb la política, la va portar a terme entre el 1950 i el 1960. Ara bé, no va donar suport a cap partit polític clandestí ni es va comprometre amb l'oposició antifranquista, encara que, progressivament, s'acostà a la resistència cultural catalana, com indica l'interès que va mostrar amb el seu cunyat, Frederic Rahola, a promoure l'organització de les classes de català que es feien en petits grups a diversos punts de Catalunya.

Els referents polítics europeus de Vicens van ser els de-

mocratocristians. Els seus contactes amb figures que actuaven dins l'aparell del règim franquista, ho foren amb persones aparentment favorables a una mínima descentralització i un tènue regionalisme. Però el seu intent de jugar un paper de pont entre Barcelona i Madrid no donà cap resultat tangible. No aconseguí el permís per a la publicació d'una revista mensual en català.

Editorial Teide, fundada per Vicens i el seu cunyat Frederic Rahola en els anys immediats de la postguerra, va ser molt més que una iniciativa empresarial. Concebuda, a partir del 1942 (el març d'aquell any Vicens escrivia: «Ara estic enfocant un negoci editorial»), com una manera de complementar els pocs beneficis econòmics que l'ensenyament li proporcionava, amb poc temps va esdevenir un dels nuclis impulsors d'iniciatives científiques de primer ordre.

Sense Teide no haurien estat possibles algunes de les realitzacions historiogràfiques impulsades per Vicens. Sense Teide no haurien existit ni els *Estudios de Historia Moderna*, ni l'*Índice Histórico Español*, ni la *Historia social y económica de España y América*, ni la renovadora història de Catalunya que va dirigir sota el títol «Biografies Catalanes».

A Teide, Vicens va trobar la infraestructura necessària per endegar unes iniciatives que la universitat del franquisme estava lluny de poder sostenir. Teide va esdevenir, doncs, una mena de departament universitari, on Vicens despatxava amb els seus col·laboradors i deixebles i des d'on exercia el seu mestratge. Cal tenir en compte, d'altra banda, que Vicens no va arribar a la Universitat de Barcelona fins al 1948 i que algunes iniciatives editorials importants, com la de renovar els manuals d'ensenyament mitjà, són anteriors a aquella data.

Manuels d'ensenyament mitjà

Bé que l'autèntica revolució de Teide es referia als manuals de batxillerat, els dos primers llibres publicats per la nova empresa anaven destinats a l'ensenyament primari. Es tractava d'un curs d'història d'Espanya i d'un altre de geografia. Aparegueren signats només per Teide però eren obra, respectivament, de Santiago Sobrequés –va ser el primer llibre de Teide– i del mateix Vicens. Des d'aleshores, aquests dos autors varen col·laborar de manera molt intensa en la redacció de llibres d'història i de geografia destinats a batxillerat. Varen fer-ho fins a la mort de Vicens. Fins al 1960, varen signar conjuntament nou llibres. Sobrequés en va escriure quatre tot sol, i Vicens sis més, que varen aparèixer només amb la seva signatura.

Aquests llibres varen ser pioners en la renovació dels llibres de text a Espanya. No sempre aconseguiren passar la censura que existia durant la dictadura, i sovint hagueren de fer molts equilibris a l'hora de redactar els capítols referents a la Segona República, la Guerra Civil i el franquisme. Aquests llibres constituïren també una bona font d'ingressos per a Vicens i contribuïren a donar solidesa a Teide amb vista a finançar altres projectes científics.

El Centro de Estudios Históricos Internacionales

El 1949, just acabat d'arribar a Barcelona, Vicens va decidir crear el Centro de Estudios Históricos Internacionales. Com deia l'article primer dels seus estatuts, aquest centre es trobava inscrit a la càtedra d'Història Universal Moderna i Contemporània de la Universitat de Barcelona. El seu objectiu era estudiar els problemes històrics relacionats amb l'economia, la cultura i la diplomàcia «de los Países» –no s'especificava quins–. Aquests objectius s'assoliren a través de reunions científiques, de recerca de les fonts documentals i bibliogràfiques relatives a la història internacional, de la publicació de treballs erudits, de difusió d'aquesta publicació mitjançant cursos i conferències i d'intercanvis amb centres semblants que funcionaven a altres països.

Pel que fa a l'àmbit espanyol, en una carta que el 27 de novembre de 1949 adreçà a Rafael Calvo Serer, dirigent del CSIC –els recursos econòmics del qual Vicens intentava aconseguir–, Vicens proposava distribuir la recerca a Espanya d'aquesta manera: «Después de meditarlo durante mucho tiempo, he decidido crear en la Universidad de Barcelona el Centro de Estudios Históricos Internacionales. Mi propósito ha sido dotar a nuestra ciudad de un centro que completara el mecanismo actual de resurgimiento de la Historia Moderna Española.»

Vicens anava més lluny. Proposava una mena de distribució, arreu de la Península, dels estudis històrics: «Madrid: teoría general, síntesis, elucubraciones, siglos XVIII y XIX; Valladolid-Simancas: Imperio español (XVI-XVII); Sevilla-Indias: proyección americana hispana; Barcelona: relaciones mediterráneas y pirenaicas.» Aquest somni racionalista de Vicens no va reeixir i tothom va acabar per fer el que li va semblar. La solidesa del CEHI creat per Vicens li ha permès arribar fins avui.

Els *Estudios de Historia Moderna*

La primera realització del CEHI, impulsada amb el suport de l'Institut Jerónimo Zurita del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, va ser la creació, el 1951, de la revista *Estudios de Historia Moderna*. El seu objectiu era «llenar los huecos del edificio de la investigación donde éstos aparezcan.» Vicens assenyalava en la presentació del primer volum que, a Barcelona, «los estudios de Historia Moderna son tan deficitarios que se requiere una voluntad hercúlea para ordenar y precisar su futura estructura.»

La declaració d'intencions de Vicens es va concretar en un decàleg que havia de servir de manera conceptual i metodològica als col·laboradors dels *Estudios*. Era aquest: «1. Creemos fundamentalmente que la Historia es la Vida [...]. 2. Creemos que la Historia se ha desarrollado en un marco geográfico [...]. 3. Creemos que el hombre «está» en la Historia [...]. 4. Creemos en el principio de la articulación social [...]. 5. Creemos que en la Historia es un factor importante la lucha por la distribución de las riquezas morales y materiales [...]. 6. Creemos que la Historia debe definir las sucesivas mentalidades del pasado. 7. Creemos que cada generación histórica tiene su propia mentalidad.»

8. Creemos que debemos aceptar las consecuencias de los hechos históricos [...] el historiador no pretende enmendar los sucesos históricos, sino comprenderlos en su totalidad. 9. Creemos en la eficiencia del método estadístico para establecer la certidumbre histórica. 10. Nos sentimos a gusto en nuestra Civilización Occidental, cuyos altos fines consideramos servir estableciendo la verdad histórica por la libertad en la investigación y la exposición.» Els redactors del primer volum varen ser Joan Mercader i Riba, Joan Reglà i Campistol i Pere Voltes i Bou.

En vida de Vicens varen aparèixer cinc números dels *Estudios*. El que feia sis, enllestit pel seu fundador, va sortir a la llum pública poc després de la mort de Vicens. La seva desaparició va matar els *Estudios*. Ningú no va tenir la força i la voluntat de donar-los continuïtat.

L'Índice Histórico Español

Un nou i important fruit del CEHI va ser l'aparició el 1953-1954 de la publicació de l'*Índice Histórico Español. Bibliografía Histórica de España e Hispanoamérica*, un important recull de ressenyes crítiques sobre la producció historiogràfica peninsular. L'*Índice* va ser coeditat per Editorial Teide, que en va tenir cura de la comercialització. L'obra, que encara avui perdura, era el resultat d'iniciatives sorgides entorn del Seminari d'Història que dirigia Vicens. Va ser, juntament amb els *Estudios*, l'aglutinant del treball conjunt de joves historiadors, deixebles i col·laboradors de Vicens, vinculats a la Universitat de Barcelona, però també de col·legues distribuïts per tot el territori peninsular. L'obra va tenir una acollida internacional de primer ordre, com és constatable en el recull de comentaris publicats al mateix *Índice*. Els crèdits del primer fascicle informen de qui hi havia al darrere d'aquella obra monumental. A més de la direcció, que corresponia al mateix Vicens, David Romano va assumir la secretaria de la redacció. Aquesta estava formada per Emili Giralt i Raventós, Ramon Gubern i Domènech, Joan Mercader i Riba, Jordi Nadal i Oller, Jordi Pérez i Ballestar, Joan Reglà i Campistol, Eduard Ripoll i Perelló i Manuel Riu i Riu. La impressionant llista de col·laboradors –persones que redactaven les ressenyes corresponents– il·lustra sobre l'extraordinari poder de convocatòria de Vicens i sobre el respecte que la seva obra mereixia, àdhuc entre persones de manera de pensar ben allunyada de la de Vicens mateix.

Les «Biografies Catalanes»

Sense oblidar altres iniciatives impulsades per Vicens, la direcció d'una autèntica història general de Catalunya, apareguda sota el nom de «Biografies Catalanes», constitueix el projecte editorial i científic dirigit per Vicens en el qual va posar més esforços i il·lusions, i del qual també es va sentir més orgullós. N'és testimoni una carta que el 18 de desembre de 1952 va enviar a Santiago Sobrequés: «Quan vinguis parlarem d'un altre afer també editorial i referent a la historiografia catalana. Te'n sucarrà els dits!»

Uns dies després, Vicens desvelava el misteri: «El fet

que no vinguessis», escrivia a Sobrequés el 22 de gener de 1953, «em va partir per la meitat. Teníem moltes coses a parlar, entre les quals [...] la teva cooperació en unes biografies catalanes –l'afer misteriós que et vaig escriure.»

També en la direcció d'aquest nou projecte Vicens va tenir el poder de convenciment per aconseguir que la flor i nata de la historiografia catalana escrivís, en aquella segona meitat dels anys cinquanta, els volums corresponents de les «Biografies», que abastaven des de les arrels prehistòriques del que un dia seria Catalunya fins al segle XIX. Qui eren aquests autors? Només amb l'esment dels seus noms n'hi ha prou per a avaluar la solvència de l'obra innovadora impulsada per Vicens. Són aquests: Miquel Tarradell, Ramon d'Abadal, Santiago Sobrequés i Vidal, Enric Bagué, Ferran Soldevila, Joan Reglà, Joan Mercader, Rafael Tasis, Joan F. Cabestany, J. E. Martínez Ferrando i Vicens mateix.

Els llibres de Tarradell sobre els temps antics, d'Abadal sobre els orígens històrics de Catalunya, de Sobrequés i Vidal sobre els comtes catalans i els barons de Catalunya, de Reglà sobre els Àustries, de Mercader sobre el segle XVIII i de Vicens sobre els segles XV i XIX constitueixen fites de primer ordre en la historiografia catalana contemporània. Les nombroses reedicions que s'han fet de les «Biografies» són una bona mostra del fet que han resistit bé, en molts casos, el pas dels anys.

La Historia social y económica de España y América

La concreció historiogràfica més significativa de la ruptura que Vicens va liderar en relació amb la vella manera de fer de la immensa majoria d'historiadors espanyols va ser la direcció de la *Historia social y económica de España y América*, publicada per Teide entre el 1957 i el 1959. En els cinc volums bellament il·lustrats i editats en una producció tipogràfica tan revolucionària com ho era el seu contingut, Vicens va reunir, a més dels capítols i del volum que va redactar personalment, el treball dels seus deixebles i col·laboradors més íntims. Era la primera vegada que en una obra d'alta síntesi –al darrere de la qual hi havia, però, molt treball de recerca– s'introduïa i àdhuc es prioritzava l'anàlisi dels factors econòmics i socials i de les mentalitats col·lectives a l'hora d'intentar copsar en la seva totalitat els processos històrics de canvi que s'han produït al llarg dels segles.

A més a més, a la *Historia social* –això era particularment rellevant per al cas català–, el passat peninsular era presentat per primera vegada en la seva totalitat. Els estats nació de l'època medieval i moderna, com és el cas de Catalunya i de la Corona d'Aragó, ocupaven el lloc que els corresponia com a tals i deixaven de ser silenciats. És important esmentar la nòmina dels redactors dels volums corresponents de l'obra: I. Lluís Pericot, Miquel Tarradell, Jesús Garcia Tolsà, Jaume Vicens i Vives (*El feudalismo*), Josep M. Font i Rius, Enric Bagué. II. Santiago Sobrequés i Vidal. III. Joan Reglà. IV. A. Domínguez Ortiz, Joan Mercader i Riba. V. Jordi Nadal Oller, Rosa Ortega, Jaume Vicens i Vives. Els capítols referents a la història

americana varen anar a càrrec de M. Ballesteros Gaibrois, G. Céspedes del Castillo i Mario Hernández Sánchez-Barba.

Per tot això, la *Historia social*, dirigida, planificada i en part escrita per Vicens, constitueix una de les fites més significatives de la historiografia espanyola contemporània.

Altres realitzacions i projectes impulsats des de Teide

Des del primer dia de Teide –i aquest va ser potser el primer projecte realitzat a l'editorial–, Vicens va impulsar, amb destí a l'ensenyament secundari, l'edició de mapes muts dels cinc continents. La seva difusió va ser impressionant i un dels productes editorials més rendibles. Aquest interès per la cartografia donaria lloc, el 1947, a la creació d'URBS. Instituto Cartográfico Latino, que va editar, entre d'altres coses, un dels atles més emprats arreu de la Península en els nivells educatius esmentats. Era obra del mateix Vicens i de Santiago Sobrequés: *Atlas de geografía general* (Barcelona, Teide, 1950). Dos anys abans, Vicens havia publicat el seu *Atlas de geografía económica*, obra autènticament pionera tant pel seu contingut com per la seva presentació tipogràfica.

En la seva etapa fundacional, la societat URBS, filial de Teide, estava participada de la manera següent: Teide, el 51 per cent (50.000 pessetes); Josep M. Costa i Cels, gerent de Teide i persona molt estimada per Vicens, el 29 per cent (29.000 pessetes), i Santiago Sobrequés i Vidal, el 20 per cent (20.000 pessetes). La societat es va dissoldre el 28 de febrer de 1961, uns mesos després de la mort de Vicens.

Entre l'interès comercial i la voluntat de fer un producte editorial solvent i de qualitat, Vicens va encarregar la realització de dues guies turístiques, una sobre la ciutat de Barcelona i una altra sobre la seva Girona natal i la Costa Brava. La prova que volia que aquestes dues guies tinguessin una alta qualitat es posa de manifest en el fet que n'encarregués la redacció a dos eminents intel·lectuals del seu temps. La guia de Barcelona, amb el nom de *Barcelona pas a pas*, publicada el 1952, va ser escrita per Alexandre Cirici i Pellicer. El llibre, a través de successives reedicions actualitzades, ha fet una notable fortuna editorial.

La guia *Costa Brava y Gerona*, apareguda el 1953, redactada per Sobrequés i Vidal i que va aparèixer en castellà, francès, anglès i alemany, se situa dins el grup dels millors llibres europeus d'aquest gènere en el seu moment, i durant bastants anys. Vicens s'hi va implicar de manera molt directa. El 18 de desembre de 1952 va escriure a l'autor del text de la guia: «Vàrem anar a la Costa Brava, ens hi vam passar tres dies, traient croquis, apunts, i fotografies i, malgrat la tramuntana, vam fer bona feina [...] Pensem fer sortir la Guia a finals de març, coincidint amb la inauguració de la temporada.» L'èxit comercial de la guia de Teide i Sobrequés i Vidal va ser excepcional i va tenir una llarga vida.

Un darrer projecte no reeixit: el Llibre de les Institucions

El darrer gran projecte científic de Vicens-Teide, que, com tants altres, va acabar essent un encàrrec personal a Sobrequés i Vidal, va ser un llibre sobre les institucions catalanes, que s'havia de publicar –la mort de Vicens no ho va permetre– amb algun d'aquests títols: *Societat, govern i cultura als Països Catalans*, *Llibre de les Institucions dels Països Catalans* o bé *Història de la societat, el govern i la cultura a Catalunya, València i Mallorca*. El llibre havia de ser redactat per Sobrequés i Vidal, el qual podria disposar, com a col·laboradors puntuals, de Josep Fontana i Làzaro, Josep M. Font i Rius, Joaquim de Camps i Arboix i Joan Ruiz i Calonja. Sobrequés havia d'escriure set-cents cinquanta folis; Font i Rius, cent; Camps i Arboix, cent, i Ruiz i Calonja, cent cinquanta. La participació de Fontana no es concreta en el projecte.

L'objectiu de l'obra era, segons va escriure el mateix Vicens: «Presentar un panorama històric de les Institucions de Catalunya, Rosselló, València i Mallorca, en llur evident connexió amb les d'Aragó, Castella, Sardenya, Sicília i Nàpols, i, després, de les de la Monarquia Espanyola. Per institució s'entén la forma assolida per un organisme o una col·lectivitat en l'evolució de la Societat, el Govern, el Dret, l'Economia i la Cultura. Cal explicar la gènesi, la plenitud, el declivi i la fi de la institució, d'acord amb les darreres dades històriques. La narració, que ha de ser plana i entenedora, no ha d'oblidar cap detall cronològic important, a fi i efecte que sigui un llibre de consulta escient.» Quant al to de l'obra, el projecte afirma: «No ha d'ésser apologetic a ultrança. Ha de convèncer més pel pes de les realitzacions institucionals catalanes que per l'abundor romàntica del llenguatge.»

Era una de les primeres vegades –als anys cinquanta– que algú plantejava, en un projecte d'aquest abast, la idea de presentar, en una sola obra, la realitat històrica dels Països Catalans. També en aquest aspecte Vicens va ser pioner. És un projecte –el darrer de Vicens– sobre el qual ningú no va parlar fins que l'any 2000 vaig donar-lo a conèixer per primera vegada. Ell mateix va preparar l'índex de l'obra.

D'aquest llibre, n'han restat inèdits uns trenta-cinc folis del resum d'història de Catalunya. La carta del 29 de març de 1960 de Sobrequés a Vicens preguntant-li si el llibre havia d'anar fins a la unió amb Castella, la Nova Planta o la Segona República amb l'Estatut, mai no va tenir resposta. Aquest va ser un projecte rupturista que va restar tràgicament tallat per la mort de qui l'havia concebut.

No són aquestes les úniques realitzacions científiques, acadèmiques i pedagògiques impulsades per Jaume Vicens i Vives en el curt espai de temps que va del 1940 al 1960, però sí que són les més rellevants i aquelles que permeten copsar la magnitud de la seva obra.